

Jókai hagyatéka.

Írta:

GYÖRY ELEMÉR

ref. lelkész,
püspöki titkár.

1925.

Nyomatott Engländer Ferencz könyvnyomdájában, Tata.

Jókai hagyatéka.

Irta:

GYÖRY ELEMÉR

ref. lelkész,
püspöki titkár.

1925.

Nyomatott Engländer Ferencz könyvnyomdájában
Tata.

100

100

100

100

100

100

100

Jókai hagyatéka.

Száz esztendeje fényes felhők vonultak át Magyarország felett, melyekből muzsameteorok hullottak alá; ezekből a muzsameteorokból gyermekek lettek, mosolygó arcu, tüzes szemű gyermekek. Tót nóta mellett szenderült el az egyik és magyar dalról álmodott, úgy, ahogy gyermek itt még sohase, melancholikusan tekintett fölfelé a níasik, mikor édesanyja imáját utánmondva, angyali karok zengését vélte hallani, dajkák betyártörténeteit hallgatta, a magyar nemzet legendás históriáit olvasgatta a harmadik, míg igen sok kortársa fogócskát játszott a komáromi kollegium udvarán, vagy

a Duna tükrén lapos kavicsot szöktetett, hogy a haboktól kérdezze, meddig élek és olvassa ki a választ a kavics tovább ugrásából.

És ezek a gyermekek fejlődtek testüknek-lelküknek állapotjában egymástól messze, szép Magyarországon különböző részein és merőben eltérően, mint ahogy a csillagok is különböznek egymástól, csak egy közös vonásuk van: hogy világítanak a sötét éjszakában. Mikor beragyogták csodás fényességükkel a csatamezőt, a Lyra arcát glóriába vonva, a bizva-bizvás magaslatait és a küzdve-küzdés mélységeit, a kétségeskedőt s a csüggedőt saját történetével győzve meg, az egyént, az ifjút és öreget, családot, szellemet, erkölcsöt, szórakoztatva, gyönyörködtetve és tanítva, a három muzsameteor kiesett az emberi testekből és nem lehullott, de felszállt újra a fényes felhőkbe

az örökkévalóságba, a halhatatlanságba.

És most száz esztendő múltán istentiszteleteket tartunk, alig jöttünk ki a lyrai és drámai költészet ívelt dómjaiból, belépünk az elbeszélő költészet templomába, mely misztikus, mint az éjszaka és mesés, mint kelet szépsége, Istent áldani, hogy nemzetünknek megpróbáltatásoktól súlyos évtizedeiben ezeket a világító lelkeket adományozta és hogy amikor újra eljöttek a napok, melyekben Hungária ismét gyászfátyollal fűdi arcát és könnyek között zokogja „nem szeretem ezeket“, azoknak a lánglelkeknek fényénél megvilágosodhatunk, hősugarainál felmelegedhetünk.

Ez az esztendő a Jókai esztendeje. Különösen nekünk komáromiaknak, mert mindaz, ami Jókaiában művészi érték és örök becsű, mig egyfelől magyarságából, addig

másfelől patriájából fakad és táplálkozik. Ezért hullott ránk özönnel a nagy mesemondó, az egész művelt világnak és egyetemes irodalomnak egyik leginkább kiemelkedő alakját megillető tisztelet babérkoszorujából a sok fényes levél a Petőfi Társaság komáromi nagygyűlésén. Az ott elhangzott klasszikus megállapítások s ihletett költők oltártűz gyújtása után kinek van valami mondani valója és ki mer az oltár elé lépni? Ne illessen engem szerénytelenség vádja, hogy fel merem emelni szavamat, amikor a Ref. Ifj. Egyesület felkérésére ünnepi beszéd mondására vállalkozni merész voltam, de a nagy mesefa koronájának árnyékába ülve, én is hallottam a lombok andalító susogását s mintha prófétai extázisba estem volna, látomásokat láttam Jókairól és jelenéseket Jókaitól, melyeket ha megláttatok másokkal is, úgy hiszem, ha nem

tudok is ujképet rajzolni, de a látottat pár vonással elevenebbé teszem.

A mai napon, a magyar szabadság születésnapján, legcélszerűbb volna meglobogtatni a szabadság hajnalhasadásának két lángkévét, a Petőfi és Jókai szívét. Általános volt a lelkesedés, de semmi sem történt csak akkor, amikor Petőfi március 13-án megírta a Nemzeti Dalt, álomfejtő Józsefként a Bécs felé röptült tört jó jelnek magyarázva s Jókai Bulyowszkyval megszerkesztette a proklamációt. Petőfi március 15-i följegyzéseiben aranybetűkkel írja Jókai szerepét, de én úgy látom, hogy nem a 48-as hajnalhasadásban volt legillatosabb s nem a vérzivataros időkben volt nagy Jókai, itt Petőfié és Kossuthé az elsőség, hanem mikor kicsavarták kezünkől a kardot, mikor elnémultak legjobbaink s elő kellett venni a mesét, kezdett teljes

diszében, pompás színében kibontakozni a világosi földindulásnál dércsipett, megszomorodott s a Bükk rengetegében már szinte elhullással fenyegető rózsabimbó. Az isteni gondviselés úgy akarta, hogy Petőfi legyen a harcoló magyar Génusz kürtje, Jókai a beteg magyarság dajkája s mint az édesanya beteg gyermekének kis ágya mellett mesél, mesél sokszor úgy, hogy maga se hiszi, de mesél, hogy feledtesse betegével a szenvedést, a fájdalmat: a mesétől feled és gyógyul mindakettő, a beteg is, a mesélő is.

Élménye mélyen a lelkébe véssődött Jókainak. Látta a halált legijesztőbb fegyveröltözetében. Látta azt a vihartól felkorbácsolt tenger hullámai között, mikor a meghasadt ég lángokat okádott a féregre, az emberre, ki rémületében elfeledé, hogy ő a teremtés koronája... Midőn, mint az üldözött

vad futott hegyeken és völgyeken,
 árkokon és vizeken keresztül s
 „hajrát“ ordított utána száz hóhér
 kiáltása s az utána lőtt golyók
 fülei mellett fűtyültek; midőn
 vándorutján három-négy falut
 hagyott el egymásután, melyekből
 minden élő kihalt; uton és útfélen,
 bokrok és ösvények alatt temet-
 tetlen holttestek feküdtek szerte-
 szét; a templomok körül, a kál-
 váriák alatt kétségbeesett haldok-
 lók csoportjai nyavalyogtak, kik
 iszonyuan eltorzult arccal kiáltá-
 nak fel a keresztre: Isten, Isten
 vedd le rólunk ostorodat (Munkácsi
 rab.), nem szenvedett és nem
 fájt úgy a Jócai szive, mint mikor
 Kara Makánt megszólaltatta:
 „Uram, az oroszán is királya a
 pusztáknak, — de ha kalitkában
 van, hallgat őrizőjére“. (Janicsárok
 végnapjai). Tiltva volt számára a
 honi történet, a nemzeti élet nagy
 alakjai, de Samylról, Thomárról,

cserkesz és idegen hősökről,
 Kárpáthy Zoltánról, a Kőszívű ember
 fiáról allagoriákban szólhatott.
 És a magyar nemzet szíve meg-
 értette ezekben, mint a napraforgó
 a napsugárt, odafordítva arcát
 forró csókra, a jog és igazság
 isteni eredetét: újra életre kelünk!
 A Janicsárok végnapjaiban a nem-
 zeti elbukás okát a meghasonlás-
 ban, viszályban, pártütésben és
 árulásban mutatja meg, az Új
 földesur történetében pedig a
 kálváriát járó magyarságnak bű-
 bájos mesében sugja fülébe a
 passzív resistenciát, mely mint
 leszögezett vascsizmás szobor a
 meghátrálást és átalutnál élő tila-
 lomfa az átjárást, lehetetlenné
 tesz minden gyáva lemondást.
 Csak ezt a kettőt tartom ezuttal
 a mai magyarság elé; olvasd,
 olvasd jó magyarom, a széthúzás,
 meghasonlás, belső viszály, hogy
 árulásról ne is beszéljek, lefeléut

a megsemmisüléshez, de a passiv resistencia rendületlen állás: tűröm, mert tűrnöm kell, ah! de egyszer...

Általánosságban szólva, különösen első elbeszéléseiben, melyeket az 50-es években s a kiegyezésig irt leszáll a jajsulylotta néphez, mint Aeneas az alvilágba, lelkeket elragadni, bűvös világításba, vagy sötét gyászba vonni, felébreszteni a magyar lélek legmagasztosabb képességeit, sőt ujakat adni neki, közel vinni Istenhez, az igaz bíróhoz, végig vezetni a gyönyör és kétségbeesés összes fokain, játszva lágyan, vidáman, szilajon, mélán, sötéten, fájón az érzelem összes hurjain, de mindig mesélve. Az ő meséjében megtalálta minden magyar ember a magyarság gyászát, reményét, jövőjének összes lehetőségeit, egy szóval a magyarság egész életét s ha meséjét idővel el is felejtette, vagy elfeledi, de olvasás közben lerakódik a lélekre,

mint a Leclanche szénrudjára a só és visszamarad fölmérhetetlen értéként egy egész eszmesorozat: hit, bizalom, remény, szeretet és a jóra való készség, tehát erkölcs és idealizmus. Ezért hősei korának, vagy a történelemnek a legderekabb emberei, kiknek lelkében energia, tiszta szándék, önfeláldozás s minden poklokon keresztül törő akarat a vismotrix, a ható erő.

A kritikus találhat hibát Jókai jellemképzésében, hogy angyalokat ír és ördögöket fest, de Jókai előtt neu. annyira a jellemek következetessége lebegett, hanem a mese, az eszme, mely — mint már említettem, a magyar lelkeknek a nemzeti katasztrófa szakadéka felett meg nem tépázottan, teljes diszben való átlendítését célozta. Es ez Jókainak sokszor szinte exaltált idealizmusával és bibliás erkölcsével sikerült. Mesemondó aranyszája rabul ejtett egy

szenvedő nemzedéket, egy egész nemzetet. Ugy csinált, mint az orvos, aki morfinistát kezel, nem árulja el, hogy a méregszomj ki-elégítésére destillált víz iniektiókat ad. (Sok lelki és erkölcsi morfinista járt az 50-es és 60-as években Magyarországon.) Minden mese és ihéma Jókai lelkén, ezen a gyémánt destillátoron átszűrődve megtisztult s az ő meseiniektiói méreg helyett életet vittek a szivbe. A modern regényírás érzékies frivolitásával, sokszor szemtelen meztelenségével szemben a szerelem mézét, mint a csalódás epéjét, a boldogság bájitalát, a honszerelem nektárját, még az elbukás pocso-lyáját is az idealizmus aranykelyhében az erkölcs ezüst tálcáján nyújtotta. Ezért én úgy látom, hogy Jókai nekünk több, mint pl. a franciáknak Dumas, vagy Anatole France, Jókai nekünk nemcsak fogalom, Jókai olyan irodalmi

tradíciót és forrást jelent, melytől megtartatásunkat kell várnunk. Tudom, hogy e nemzetnek, hogy megélhessen szüksége van az aranykalászos Alföldre, bortermő hegyekre, kincses Erdélyre és a Kárpátok koszorúira, de kiváltképpen szüksége van életet adó és tápláló eszményekre, tisztult világnézetre, hitre, erkölcsre, idealizmusra, melyek meg fogják teremteni a maguk gazdasági és politikai létfeltételeiket, de amelyek nélkül a Népszövetség minden gáncsiája sem biztosíthatná nekünk Nagymagyarországot. Viharok le törhetik a korona legszebb ágát, de ha a törzs ép, újra hajt és virul. A népek pusztulásának igazi oka belül van, lelki nyavalyákban erkölcsi defektusokban és megvesztegetett világfelfogásban. Ezeknek a magyar lelkekből való kiküszöböléséért, a nemzeti föltámasztásért, hit és remény, a magyar

jövő, a nemzet-mentés érdekében irt, mesélt Jókai.

Mi hát Jókai hagyatéka ?

Óriási tőke ! Mint a Mikszáth cigányasszonya jósolta :

„Ügyvéddé nem válik, hivatala se lesz
Vagyont, gazdagságot magának nem
[szerez

És gazdag lesz mégis, az egész világba
Minden élő ember örököl utánna
S öröklő vagyonát mind egyenlő részben,
Mégis az egészet mindenki egészen.“

Modhatatlan kincs a Jókai idealizmusa, erkölcsi tisztánlátása és fensége és a Jókai fajszeretete; az ő nemzetmentése.

Ez a Jókai drága hagyatéka.

S ez a hagyaték a mienk, ami nemcsak azt jelenti, hogy a mienk ezerszinű gyémántjainak átváltott értéke s a mi fajtánk keblére tűzte a világ legszebb sárga rózsáját, nem is azt jelenti csupán, hogy ránk szállt örökölni, ennél többet s jobbat jelent ! Jelenti azt : „akinek van annak adatik, akinek nincs,

amije van is elvétetik tőle," azaz idealizmusunkkal tele kell ragyogtatni a bánat feketéjével árnyalt magyar lelkeket, erkölcsi erőnkkel fölemelni az elerőtlenülteket s feltartóztatni a magyar psychével semmi rokonságban nem levő idegen eszmeáramlatokat, jelenti azt, hogy régi magyar tradíciók, nemzeti dicsőségünk, szép Magyarországunk szeretetével, lelkünkbeli örök eszmények kitermelésével át kell lendíteni nemzedékünket Trianon Stixén a tulsó partra, a dicső magyar jövő újra kárpátkoszorus mennyországába, ahol és amikor a nyílt, becsületes, lovagias faj, a tiszta eszményt szerető, az igazságot már Istenhez fellebbező nép meg fogja kapni a felmentést és a nemzet arcáról a Historia is, az örök igazságszolgáltatás is lemossa a gyalázatot, mit rákentek életüket, hatalmukat a mi gyalázásunkkal és befektetésünkkel tángáló nemzetek.

A nemzet jobb jövőjébe vetett hit Jókai hagyatékának a summája. Ezért kell ápolnunk a Jókai-kultuszt, nem magáért Jókaiért, hisz ő a mi ünneplésünk nélkül is belépett a halhatatlanok csarnokába; mint ahogy túlélte jubileumát, túléli centenáriumát is, Jókai túlél mindent, csak egyet nem, — Magyarországot, mert mindkettő öröklétű, túl időn és túl örökkévalóságon él Magyarország Jókaija és Jókai Magyarországja.

